

on Tarvo Sõmer saavutanud seesmise intensiivsuse, mis ta rahulikus meeldivas orgaanikas seni tihtipeale puudus. „Misjonärides“ oli ta mõjuv. Ka Tallinna „Seitsme samurai“ seast paistis hästi välja. Viljandis mängis aga tavaliselt nauditava usutavusega „enda pealt“ kuju loov Meelis Rämmeld end „Suves“ äkki Kiireks. Stambivabaks Kiireks pealegi. Arvan, et isiklike stampidega võitlemiseks on Sepo Seemanil iga kord hea juhused, kui ta käib külalisena „Ugalas“ „Nelja aastaaga“ mängimas.

7. Rain Simmuli õpetaja Slopaševi suursteen, „Puškini tund“, eriti selle puänt, pildi tagant väljatulek („Tõde ja õigus“). Sama lavastuse rikkast kõrvaltegelaste seltskonnast nimetan nimepidi veel Indrek Sammuli (hr Ollino; ka „Sebastiani“ Brideshead) ja Andres Raagi (Kopfschneider; ka „Meeletu“ sõber Peeter). „Meeletust“ veel Allan Noormetsa külamees, kes on õnnelik... „Põrgu värgis“ Harriet Toompere rollikesed, jah, ka pr Tuglas, tema isegi eeskätt. Nagu ka „Teatriromansis“ Katrin Saukase Aino Kallas ja Vello Jansoni Karl Menning. Kolme viimase osa puhul on vaja märkida, et nende lavastuste kontekstis polnud minu jaoks niivõrd tähtis olemuslik sarnasus ajaloolise prototüübiga, kuivõrd episoodi teema või mõtte tabav edastamine.

8. Päril palju häid eeldusi oleks nagu Rakvere Teatri nimistus. Kuid kõik ei õnnestu alati, mis plaanides ja reklaamis paljutöötav. Nii olen istunud ka mõnel Rakvere etendusel Padise kloostri ja Salme tänavas igavusega võideldes ning pead murdes, mis siin ometi viga on. Repertuaar on teatavasti realiseeritud, laval esitatav repertuaar. Ei ole täiust maa peal ega eesti teatris.

9. Juhiksin hoopis tähelepanu sellele, kui napilt ja mõnikord ka imelikus (loe: mõttetus) valikus on praegu meie laval klassikat (näiteks „Suveöö unenägude“ uputus!). Võimalus, et vana tekst muu-

tub teatud tingimustel uuesti sotsiaalselt kõnekaks, esitaja/vaataja ühiskonnaga aktiivselt suhestuvaks, on ära unustatud (vaadeldaval hooajal olid minu jaoks ainsad erandid „Ema“ ja „Pál-tänavas poisid“, kaudsemalt ka „Johannese passioon“, „Tõde ja õigus“). Oleksin ma lavastaja või teatri kirjanudustoa dramaturg, loeksin praegu üle mõningaid Hauptmanni, Shaw, O'Neilli, Rolland'i, Gorki, Brechti, Frischi, Dürrenmatti, Ionesco jpt näidendeid (nimekiri pole juhuslik, vaid vihjeline, peaaegu sufleeriv), samuti terveid vürnu nn vanu romaane ja jutustusi Balzacist ja Stendhalist Vildeni, Böllist Hindini... Miks seda ainet ei kasutata ega valita? Kas mitte sellepärast, et neid teoseid pole ehk kunagi loetudki – põhjusel, et nad ei kuulunud omal ajal teatrikooli või ülikooli eksamikirjanduse nimekirja esinumbrite hulka (oli teine aeg teiste probleemidega ja tekstid, mis nüüd „töötaksid“, ei tundunud tollasest vaatepunktist kuigi põletavad)? Nihkuv vaatepunkt! (Peter Brook). Kas klassika suhtes tõesti ei tajuta aja muutumist?

10. Eks ka see teatrituhviline, kes püüab igale poole jõuda (igast teatrist natuke) ega eelista pimesi, sihikindlalt ainult oma lemmikteatreid, -projekte ning -lavastajaid, leiab rõõmud üles. Lisaks parimate rivistamisele ei tahaks unustada: „Seitse samuraid“ mõjus vahelduseks päris huvitava atraktsioonina, kohati väga leidlik, vaimukas, kuid siiski mitte nii sisutihe, kui NO apoloogeetid seda näha tahtsid; „Emast“ tuli üllatus, pisut segane, kuid intrigeeriv; „Hanrahani“-improoli mõnus muigelsui istuda, eriti kui võrrelda seda täiesti metsa läinud „Sebastianiga“; „Vladimiri väljakule“ igal juhul sügav kummardus, kuigi tükk ei pruugi olla ühelegi asjaosalisele elu tippsaavutus; „Teatriromans“ – teatriajaloo taaselustamise katsena põhimõtteliselt sümpaatne, kuid kontsertetenduse või kostümeeritud kirjandus-

teatri žanri kohta (kus uut reaalsust ei sünni) ehk liiga pikk, mõningaid probleeme tekitas materjali valik (Villmeri ainst oli lavastajal küllaga, varsti ilmub soliidne monograafia), teemade liigendus ja maht. Ja ongi kohe kahtlused kõrval: Katariina Lauk sobis Villmeri rolli ülihästi ja tema lüürika karge tahtejõuline põhiheli päästis olukorrast vähemalt poole, kuid lavastaja/autor oli jätnud ta lavale aina õnnetult kannatama. Selles võrdluses eelistangi „biograafilises ajaloteatris“ kaastundelisele märtrisurmale pigem värskendavat (reanimeerivat) ulakust (kui see on andekas nagu pörguvärk). Paar küsimust, millele ei tea ise kindlat vastust. Miks muutus lavastuses „Rosencrantz ja Guildenstern on jälle surnud“ surnud õukonna/maailma mängimine surnud teatriks? Kas „Loomade farm“ oleks siis saanud sotsiaalseks sündmuseks, kui oleks usaldatud rohkem autorit? Ja mind kõige isiklikumalt puudutav küsimus: miks ei toimunud minu kohtumist uue „Kevadega“? Kolleeg Luule Epner on avaldanud lavastusele tunnustust, jäädvustades konkreetseid stseene, mängu- ja režiivõtteid. Ma oleksin ise ka seda kõike justkui näinud. Käisin Draamateatris kaks korda. Minu jaoks aga uus reaalsus ehk lava-maailma ehtsus ei käivitunud (nagu ta siiski käivitus tänava „Tões ja õiguses“ või vanasti „Soos“, „Punjab potitehases“, „Peiarite õhtunäituses“, „Eesti matuses“, kui varem tuntud eesti ainst rääkida), ei ärganud ellu, vaid tundus läbi terve etenduse vaid markeerituna, sekundaarse osutamisenä: vaata, see on nüüd see koht, mäletad, see on too koht...Tänaseks olen uutest lahendus-test mälupildis fikseerinud ainult „Tootsi penra“. Kusjuures osatäitjatele ei oska otseselt midagi ette heita. Kas see sõltub saali reageeringutest? Võibolla on minu „Kevade“-variantide mõõt lihtsalt täis? (Huvitav, et Viljandi

suvine „Suvi“ läks mu silmis siiski paremini käima).Või ei tehta meil alati vahet elusa ja formaalse etenduse vahel, sündinud ja tehtud lavastuse vahel? Kardan, et ma kolmas kord sinilindu püüdma enam ei lähe. Valged linad hakkasid ka ära tüütama, ei olnud kujundlikud nagu nood kunagised „Mao tees...“ Nii subjektiivne asi on kommunitatsioon teatris.

Hooaeg algas anekdootlikult ja lõppes dramaatiliselt. Eelmisel sügisel reklaamiti „Vanemuise“ muusikaliteatri juhtide suu kaudu „Mamma miat!“, ühel turneel ka Eestisse jõudvat külalis-lavastust, kui tõelist originaallavastust, sest seni olevat eestlased pidanud alati leppima kodukootud (loe: siinlavastatud) koopiatega! Kusjuures ei unustatud isegi süüdimatult lisada, et selle „originaaliga“ liigub maailmas samaaegselt ringi veel kaks või kolm truppi! Absoluutne ebapädevus mõistetes ja teadmatus sellest, mida teatrikunstis peetakse originaaliks, prooviprotsessiks ja loominguks. Meie esimese kutse-lise (originaal)teatri juhtimise tase selle 100. tegevusaastal...

Hooaeg lõppes augustis, kui selgus, et eesti teater peab jätkama Mati Undita. *Sic transit gloria mundi*.

11. Keegi ei ole patuta. Ka minul on üks teater veel täiesti külastamata: Vana Baskini Teater. Nukuteatrist on nähtud kaks lugu. Mujalt pole jõudnud vaadata järgmisi (mind huvitavaid) asju: „Klammi sõda“; „Õmblejannad“ ning „Surn ja tütarlaps“; „Inimese teekond“; „Soolaev“; „Suur kuri hunt“; „Orkester“; „Kosmonaudi viimane teade naisele...“; „Mäng peeglitega“; „Iwona, burgundi printsess“ jt.

MADLI PESTI:

1. Eelkõige „Teatriromanss“, „Taarka“ ja „Misjonärid“ – kõik kajastavad erinevat ajaloolist perioodi Eestis („Misjonärid“ on oluline ka kui väheseid ühis-

konnaga aktiivselt suhestuvaid tekste). Jaan Kruusvalli „Kustutage kuuvalgus“ – kaks näidendit pigem igavikulise väärtusega. Sümpaatse lasteteksti lavale toomine – Edgar Valteri – MARGUS KASTERPALU „Kratimäng“.

2. Nähtutest vendade Presnjakovide „Terrorism“ ja Gorki „Ema“.

3. Ojasoo – Semperi „Julia“ Eesti Draamateatris.

4. Ainus eredalt meelde jäänud kunstnikutöö sisetingimustes: „Suveöö unenägu“ „Vanemuises“ (lir Hermeliin). Hea kunstnikutööga lavastusteks liigitan ka need, kus keskkond aktiivselt kaasa mängib: „Taarka“ Obinitsas (lir Hermeliin), „Lemminkäinen“ Rocca al Mares (Liina Tepadu).

Muusikaline kujundus: mõjuv elava muusika kasutamine lavastustes „Julia“, „Surm ja tütarlaps“, „Pál-tänava poisid“, „Ainult võltsid jäävad ellu“.

5. Harriet Toompere („Surm ja tütarlaps“), Helena Merzin („Salemi nõiad“), Kaie Mihkelson (vaimustav ümberkehastumisvõime võrrelduna lavastustes „Julia“ ja „Kustutage kuuvalgus“).

6. Tambet Tuisk („Padjamees“, „Seitse samuraid“), Toomas Suuman („Tundetust“), Juhan Ulfsak („Ainult võltsid jäävad ellu“).

7. Märt Avandi („Misjonärid“), Taavi Teplenkov („Julia“), Kalju Orro, Rain Simmul („Tõde ja õigus“), Jaan Rekkor („Suveöö unenägu“ Leigol).

8. Kindlasti mõtleavad kõik teatrite kunstilised juhid repertuaari läbi ning püüavad laveerida majanduslike ja kunstiliste nõuete vahel ning aimata publiku soove. Kellel on see kõige paremini õnnestunud? Raske öelda, sest majanduslikke aruandeid ja külastusnumbreid näinud ei ole. Kunstiliselt kõige nõudlikumad on vist Von Krahl ja NO 99.

9. Ei ole tegemist pseudoprobleemiga, sest minu arvates peab teater küll tege-

lema ühiskondlike probleemidega ja kui mitte suutma muuta maailma paremaks, siis vähemalt panema publikut mõtlema. Eelmise hooaja uuslavastustest tuleb aga ühiskonnaga aktiivselt suhestuvaid tikutulega taga otsida. Kõige selgemalt eristub „Misjonärid“, mida saadaksin küll kõik Eesti „otsustajad“ vaatama. Veel leidsin pika mõtlemise järel lavastused nagu „Terrorism“, „Loomade farm“, „Vladimiri väljak“, „Savonarola tuleriit“, „Meeletu“, mis küll tegelevad ühiskonna peegeldamisega, kuid kõik sugugi mitte kunstiliselt õnnestunult ja publikule mõjuvalt.

Teatri marginaliseerumisega ühiskonnas ei tohi kindlasti leppida ning kas pole üks kriitikuteги ülesanne praktikutele meelde tuletada, et oma nabast tuleb kaugemale vaadata. Põhiküsimus on aga hoopis see, et MIKS tekib küsimus teatri mittehaakumisest ühiskonnaga. Kas publik ei taha vaadata lavastusi tänapäeva probleemidest? Kas eesti lavastajaid, näitlejaid, teatrijuhte ei huvita, millises maailmas me elame? Huvitavad vaid igavikulised, psühholoogilised probleemid? Kui orienteeruda publikule, kes raskest päevatööst ja rahateenimisest väsinuna otsib teatrist vaid lõõgastust ja mõttepühkust, siis manduks meie teater kunstiliselt kiiresti. Alati ei saa anda seda, mida publik nõuab, vaid publikut peab ka suunama. Mis puutub omadramaturgia ja ühiskonna suhtesse, siis eesti autoritele on igavikulised probleemid ikkagi tähtsamad kui praeguse ühiskonna väärtuspunktide näitamine. Jakob Karu tekstid (ja eespool mainitud üksikud erandid) eristuvad.

10. Rõõm loomulikult uue teatri NO 99 loomisest. Rõõm eesti dramaturgia esilpüsimisest, eriti tänuväärased on näidendite ettelugemise üritused Eesti Draamateatris.

11. „Põrgu värk“, „Klammi sõda“, „Preili

Julie“, „Suur kuri hunt“, „Vee mälu“, „Johannese passioon“, „Orkester“.

PILLE-RIIN PURJE:

1. Jaan Kruusvalli „Sild“. Mart Kivastiku „Põrgu värk“ ja „Savonarola tuleriit“ (koosmõjus lavastustega). Algupäraseks ideeks, mis määranud teatri-sündmuse, on ka Draamateatri „Julia“ William Shakespeare'i sõnadel ning Rakvere Teatri „Johannese passioon“ XX sajandi kolme Juhani (Liiv – Smuul – Viiding) luuleilmade ühteliitmisel.

3. Tiit Ojasoo – Ene-Liis Semperi „Julia“. Üllar Saaremäe „Johannese passioon“. Hendrik Toompere jun „Põrgu värk“ ja „Savonarola tuleriit“. Merle Karusoo „Misjonärid“.

4. „Julia“ (Ene-Liis Semper, Tiit Ojasoo, Ardo Ran Varres). „Rosencrantz ja Guildenstern on jälle surnud“, „Seitse samuraid“ (Ene-Liis Semper). „Savonarola tuleriit“ (Ervin Õunapuu). „Pältänava poisid“ (Kaspar Jancis).

5. Marika Vaarik („Klammi sõda“), Piret Laurimaa Teresa („Vee mälu“), Liina Vahtrik („Ema“), Mirtel Pohla („Julia“).

6. Urmas Lennuki Juhan (Smuul) („Johannese passioon“), Meelis Rämmeldi Kiir („Suvi“). Lugupidamist äratav Tarvo Sõmeri rollide üha süvenev täpsus ja intensiivsus („Boob teab“, „Misjonärid“, „Seitse samuraid“, „Rosencrantz ja Guildenstern on jälle surnud“).

7. Marika Vaariku Karin Kask („Teatriromanss“), Hilje Mureli monoloog „Terrorismis“, Märt Avandi Rahutuvi („Misjonärid“), Rain Simmulu Slopašev ja Andres Raagi Kopfschneider („Tõde ja õigus. Teine osa“).

5.+6.+7. Herta Elviste ja Lembit Eelmäe „Vladimiri väljakus“ (kuigi olen veendunud, et nii heas vormis ja liigutava mõjuväljaga näitlejatandemile võinuks valida säravama näidendi). „Julia“ ja „Põrgu värk“, ka „Savonarola tuleriit“

on sedavõrd jõulised ansamblilavastused, et siin ei suuda kedagi nimeliselt esile tõsta – Draamateatri trupis on süvenenud mõttekaaslus ja ühtehoidmine. Mirtel Pohla Juliati nimetasin eraldi, kuna tema roll on etenduste käigus läbinud meeletu arengu, kehtestanud end näitelaval tundliku intensiivse mängurõõmu ja -valuga, üksiklasena jõulise vastasleeriga silmitsi. Mõjuvad on „Johannese passiooni“ kolm Juhani koos (Toomas Suuman, Urmas Lennuk, Erik Ruus või Üllar Saaremäe), ent Lennukit nimetaksin eraldi, kuna tema lavael on kõige täpsem ja üllatuslikum.

8. ja 9. Selle hooaja raames ma selget vastust ei leia.

JAAK RÄHESOO:

Tartusse toodud külalisetendustest sõltuv, näen ma enamikku asju alghooajast hiljem. Nii on ka nüüd palju nägemata, liiga palju, et hakata üles lugemagi. Igatahes kogu väiketeatrite repertuaar ja peaaegu kogu suvelavandus, seekord kuidagi ka terve „Ugala“ hooaeg. Sellepärast ei taha nimetada mingeid „parimaid“, vaid üksnes „meeldejäänuid“.

Paljutootavalt tegutses edasi Tiit Ojasoo ja Ene-Liis Semperi tandem, näiteks Shakespeare'i-töötlus „Julia“ Draamas ja Martin McDonagh' „Pädjamees“ NO-teatris. Väarikaks lõpuks Mati Undi ikkagi enneaegselt katkenud lavateele olid Ariel Dorfmani „Surm ja tütarlaps“ Draamas ning Ibseni „Ehitusmeister Solness“ „Vanemuises“. Viietunnisele pingele pidas üllatavalt vastu Elmo Nüganeni „Tõde ja õigus. Teine osa“ (Linnateater), ehkki vahepeal nihkus Mauruse magala natuke Paunvere poole. Hooaja kõitvaim algupärand oli minu jaoks Jaan Tätte „Meeletu“ (lavastaja Eva Klemets), kuigi ka siin muutus pikkus mõneti probleemiks, sest olemuslikult on see üsna lihtne ja järelikult lühidust soosiv lugu;

kuivõrd enam-vähem monoetendus, tuleb siin tingimata nimetada Rain Simmulit peaosalist. Oma rida ajasid kohati nauditavalt Mart Kivastik, Hendrik Toompere ja Ervin Õunapuu „Savonrola tuleriidas“ ja „Põrgu värgis“, aga sellised tugevama luustikuta vabafantaseeringud algavad hoogsamalt, kui suudavad lõpuni välja kanda. Esinemispaiga (Obinitša) ja nimiosalise (Merle Jääger) pooldest jäi meelde Kauksi Ülle „Taarka“ (lavastaja Ain Mäeots).

Harva on aastaid, milles kohe tajud suuremat muutust – enamasti märkab teisenemist pikemas lõigus ja tagantjärele. Erandiks polnud ka äsjane hooaeg. Ikka näib püsivat kõrgel suvelavastuste osatähtsus. NO-teatri teke oli muidugi eriline sündmus. („Vanalinnastuudio“ tehti inetult, aga see ei lähe päriselt NO kraesse.)

ANNELI SARO:

1. Loodame, et pärast „Eesti ballaadide“ jõulist tulekut poptaieste ringi, saab pärimuskultuuriga tegelemisele teatris suuremad tuurid sisse: „Lemminkäinen“ kui „Ballaadide“ väiksem vend astus julgelt sellesse ringi. Juhan Liivi, Juhan Smuuli, Juhan Viidingu „Johannese passion“ – vanad mehed on jälle moes! Katri Aaslav-Tepandi ja Vaino Vahingu „Teatriromanss“ – tükike teatrilugu ja naised pääsesid lavale. Kauksi Ülle „Taarka“ – setu separatistide segane sepitsus: elagu vähemused: setud, lauljad-luuslankerid, asotsiaalid jt. Jaan Tätte „Meeletu“ – igas kultuuris peab olema vähemalt üks kirjanik, kes oskab klassikalisi *well-made-play* sid kirjutada ning hoiab käibel klassikalist kultuuri ja humanistlikke väärtusi. Andrus Kivirähi „Aabitsa kukk“ – naljakas ja õpetlik eesti *horror*, soovitatav eriti sotsiaalsetele infantiilidele; proosa ümberlõikamine monodraamaks annab teatritele mänguruumi juurde. Elmo Nüganen tabas Tammsaare „Tões ja

õiguses“ ära tänapäeva, isegi futuristliku mündi, kuid kontseptsiooni arendamise asemel pööras selle lõpuks pretensioonikaks jandiks – milline raiskamine!

2. Maksim Gorki „Ema“, aga teretultnud olid ka Vladimir ja Oleg Presnjakovi „Terrorism“, Ljudmila Razumovskaja „Vladimiri väljak“, Pirkko Saisio „Tundetust“.

3. Kui hinnata vaid lavastuste lõppu, nirvaanasse jõudmist, ja kontseptuaalset küpsust, siis kindlasti Toominga – Törnpu „Lemminkäinen“. Terviklahendusena mõjus tugevamalt Ojasoo – Semperi „Julia“, kus ennast avalikult välja pakkuv kontseptsioon oli küll kulunuke, kuid teatrikeeles rikkus pakkus vaatajale võimalusi intellektuaalseks nikerdamiseks, lisaks veel kollektiivse transi võimalus. Ojasoo „Padjamees“ on puhtalt ja terviklikult mõjuv lavastus, kuna aga teksti tundva vaataja jaoks jäi emotsionaalse seotuse koeffitsient madalaks, siis korrutis on tugev keskmine.

4. Ene-Liis Semperi kujundus „Julias“, Pille Jänese lavakujundus ja Toomas Lunge muusikaline kujundus lavastuses „Tuletikke laenamas“, Iir Hermeliini nupukas lahendus „Loomade farmis“, Ene-Liis Semperi kostüümid „Seitsmes samurais“, Herkki-Erich Merila fotod „Padjamehes“, Kaspar Jancise helikujundus „Päl-tänava poisites“. „Kevade“ I vaatuse muusikaline kujundus (Ardo Ran Varres) ning üks-teisesse sulavate piltide režii (Priit Pedajas) oli hooaja suurim režiiiline üllataja, mille aga lavastuse II vaatus täielikult tühistas. Kahju!

5. Anne Törnpu nägu „Lemminkäises“ oli ekspressiivsem ja huvitavam kui mõne teatri möödunud hooaeg kokku, jõulisest rollisooritusest rääkimata. Katariina Lauk „Teatriromanss“ – naine kui läbipaistev saladus. Liina Vahtrik lavastuses „Ainult võltsid

jäävad ellu" – filigraanne Rollike. Helena Merzin „Salemi nõidades" – selle hooaja üllataja tiitel; väljendatus mõjus väga väljendusrikkalt.

6. Tambet Tuisk, Rein Oja ja Andres Mähar „Padjamehes" – nii üksikult kui ansambli arvestuses täpne ja pingestatud looming, ning seda vaatamata sellele, et üldise arvamuse kohaselt ei oska Ojasoo näitlejatega töötada. Ühel teisel „poistebändil" oli ka „Julias" häid kohti, kuid ikka vahelduva eduga. Taavi Eelmaa lavastuses „Ainult võltsid jäävad ellu" – Panso oleks omanimelise kooli kasvandiku selle soorituse üle uhke olnud. Raivo E. Tamm „Suures kurjas hundis" – mees mängib lastelavastuses elu eest, justkui kõike, mida oskab, hinge tagant välja tuues. Argo Aadli „Tões ja õiguses" koondas eestluse aegade hämarusse vajunud kvin-
tessenti. Allan Noormets „Meeletu" – küps koomiline karakter. Erik Ruus lavastuses „Boob teab" – laval sündinud inimese orgaanika, nagu ikka.

7. Kersti Heinloo „Suures kurjas hundis" – värvikas väike pörsas. Katrin Saukas „Teatriromansis" – harva esi-
nev eksemplar laval: ilus, tark ja väär-
ikas naine.

8. See küsimus vajaks teatri ja kogu eesti teatripildi põhjalikku analüüsi ning pikka seletust.

9. Muidugi rõõmustan ma selle üle, et teater on Eestis jätkuvalt populaarne ja ehk täidab ta niimoodi ühiskonna eri klasside ning alarühmade maailmade ja mentaliteetide lõimija rolli, aga saavutused kvantiteedis on minu meelest saavutatud teatrielamuste kvaliteedi languse arvelt. Teatril kunstiliigina ongi kalduvus rajada oma suhe publikuga nn *small-talk*-imisele, püüda leida üldhuvitavaid ja populaarseid teemasid, mida korrektselt lahendada, et jõuda täieliku teineteistemõistmiseni. Hästi! Aga ühel hetkel opereerib teater nii ainult stereotüüpide ja käibetõdedega.

Seega ei ole küsimus ainult teemades ja stiilides, mida ekspluateeritakse, vaid ka selles, kuidas seda tehakse. Ehk siis eesti teater võtab küll rohkem kontakti ümbritseva reaalsusega, kuid teeb seda väga pinnapealselt. Ja see on aspekt, milles teater ei tohiks olla sünkroonis ühiskonnaga.

11. „Klammi sõda" VAT Teatris, „Misjonärid" ja „Johannese passioon" Rakvere Teatris, „Ema" Von Krahli Teatris.

IVIKA SILLAR:

1. Jaan Tätte „Meeletu".
2. Ljudmila Razumovskaja „Vladimiri väljak".
3. Hendrik Toompere „Põrgu wärk".
4. Liina Keevalliku kunstnikutöö „Emas".
5. Kaie Mihkelson.
6. Rain Simmul.
7. Rein Oja („Padjamees"), Katrin Saukas („Teatriromans"), Tarvo Sõmer ja Velvo Väli („Misjonärid"), Ago Roo („Meeletu"), Andres Ots („Tõde ja õigus. Teine osa").
8. Rakvere Teater.
9. Pseudoprobleem see pole. Teater ei saa ega tohigi taganeda elu ääremaadele. Siis kaotaks ta oma toiteallika. Kas meil siis ülepea pole sotsiaalset, st ühiskondliku kõlapinnaga teatrit? On olnud ja ka on. Mis see „Asjade seis" ja „Misjonärid" siis on? Ma lisaksin sinna juurde veel „Helesinise vaguni", „Kadunud poja" (Mati Undi versioon), „Tšapajevi ja Pustota". Kindlasti on veel. Kui mulle lavalt demonstreeritakse olmeprobleeme, siis ma seda sotsiaalseks teatriks mitte kuidagi ei pea. Ennem „Johannese passioon", lavastus, mis sõlmitises aega ja kirjandust ning rehabiliteeris Juhan Smuuli, andes kirjanikule tagasi tema inimliku mõõtme. See on ühiskondlik akt.

Kõikidel aladel me tipptaset tagada ei suuda. Meie inimressurss on piiratud. Meid on vähe järele jäänud. Ajakirjan-

duš võtab oma ja ehk on vaja ka disantansi. Sellele vaatamata usun ja loodan, et noorte lavastajate poolt, kes selleks seatud, et nende poolt tuleb sellesse nimikirja õige peaa lisa.

10. Probleemi põlnud, aga oli üllatus ja rõõm segamini piinlikkusega. Kui Anu Lamp kuulis, et mul pole halli aimugi, kuhu on maetud Theodor Altermann, siis võttis ta mu käekõrvale ja viis mu Siselinna kalmistule Altermanni haua juurde. See oli ülev hetk. See hauaplats on kaunis. Pühalik, stiilne. Aja lisaväärtusega. Lihtne ja hoolitsetud. Ma lubasin endale, et viin sinna veel kellegi. Võtsin käekõrvale oma kolleegi Liina Jäätsi. Pärast jalutasime koos mööda seda vana surnuaeda. Ta arvas, et võtab samuti kellegi käekõrvale ja viib kohale. Naersime, et sellest võiks sündida aheltraditsioon. Millest piinlikkus? Ma elasin tubli pool sajandit peaaegu et ümber nurga ja ma ei teadnud, et sellel surnuaial, kus olin korduvalt käinud, on maetud Theodor Altermann. Nüüd tean.

ÜLO TONTS:

Ühtepidi olen küllap näinud liiga vähe, et sellel tribüünil suud pruukima hakata. Teistpidi arvan, et olen vaadanud omajagu ka niisugust, mis hooaja täispildis esiletõstmist väärib.

1. Kuidagi suveräänselt omaette asetus juba vaatamismuljes ja püsib ka tagasi-vaates Tammsaare – Nüganeni „Tõde ja õigus. Teine osa“. Klassika väga meieaegseid muretsemisi muretsedes üle loetud ja nõudliku meisterlikkusega esitatud. Olen ammu arvanud, et Tammsaare ei ammendu, aga teeb aina meele rõõmsaks, kui seda veel kord nii veenvalt meelde tuletatakse. Missuguse kireva seltskonna saaks, kui nähtud ja loetud Maurused ühele pildile kokku kutsuda!

Hea mulje jätsid etendustena ka – näidendid on lugemata – Andrus Kivirähi „Aabitsa kukk“ ja Mart Kivastiku

„Savonarola tuleriit“.

2. Arvan miskipärast, et oodatakse meil seni tundmatu autori tundmatu näidendi nimetamist. Kui nii, tuleks vastamisest loobuda. Aga üritan siiski: väga hea mulje jäi ja on püsinud Katja Krohni „Suurest kurjast hundist“, nagu Taago Tubin selle „Vanemuises“ lavastas. Teine pakkumine veel: lihtsalt imponeerib, teeb südame soojaks, kui siin ja praegu, kui moodne juhudramaturgia järjest enesestmõistetavamalt laiutab, tuuakse lavale midagi nii sügavalt inimlikku ja ühiskondlikku nagu Arthur Milleri „Salemi nõiad“. Ain Mäeotsa lavastus läks hästi korda nii tõlgenduse kui ka esitamise poolest. Mälu võib küll eksida, aga ega sellise kaliibriga näidendit Sadamateatris vist veel näidatud ei olnudki? Millerliku sotsiaalse läbinägevuse ligidalolek annaks nagu lootust.

3. Elmo Nüganeni „Tõde ja õigus. Teine osa“.

4. Ardo Ran Varres („Kevade“, „Savonarola tuleriit“). Vana arm ei roosteta: Riina Roose („Tõde ja õigus. Teine osa“). Liina Unt („Salemi nõiad“). Iir Hermeliin („Suveöö unenägu“ „Vanemuises“, „Taarka“).

5. Kersti Heinloo Hilde Wangel „Ehitusmeister Solnessis“, Elisabet Tamme Ramilda Maurus „Tões ja õiguses“, Helena Merzini Elizabeth Proctor „Salemi nõidades“.

6. Aarne Üksküla Maurus „Tões ja õiguses“, Tõnu Oja „Aabitsa kukes“, Rasmus Kaljuri Joosep Toots „Kevades“ ja nimiosa „Hulkur Rasmuses“. Herta Elviste ja Lembit Eelmäe partnerlus „Vladimiri väljakus“.

7. Marje Metsuri Taarka ema „Taarkas“, Alina Karmazina Punamütsike „Suures kurjas hundis“.

Keda „Tõde ja õiguse“ ansamblist esile tõsta, et ei jääks kahtlust, et teine või kolmas roll ei oleks seda rohkem väärt olnud?

8. Juba mitmendat aastat tunnistan, et ei oska vastata. Liiga palju tundmatuid ühes küsimuses koos. Tervenisti on silme ees ainult „Vanemuise“ hooaeg. Ehk vaatan liiga lähedalt, aga nurisemiseks ei näe põhjust. Ei mõista osa kolleegide jäigalt eitavat suhtumist muusikalide lavastamisele. „Vanemuises“ on selleks olemas toimiv struktuur ning otsustada tuleb ikkagi konkreetset: mida lavastatakse ja kuidas.

9. „Tõde ja õiguse“ etendusel tundsin, et teater räägib eesti rahvast ja tema tänasest muredest. Kas ka rahvaga, kas adresseeritud kuulub, kas teatri sõnum adresseeritud huvitab – mine võta kinni. Alla 50 protsendi valimisosalus on tõsine signaal ühiskonna lagunemisest. Kuidas võiks teater reageerida Eestis väidetavalt puhkenud eetilisele kriisile, kui see kriis tuleneb otse valitseva ühiskondliku süsteemi loomusest?

10. Nähtaval on rõõmustav hulk noori kirjutajaid, kelle sõnavõttudes teatrikunst ja teatrimõtte elavad. Et päevalehekriitika seis enam-vähem nutusena püsib – küllap ajalehed teavad, mis on neile kasulik.

11. Nägemata on palju. On vist lihtsam ütelda, missuguste lavastajate uute tööde nägemisest olen rohkem puudust tundnud: Jaanus Rohumaa, Mart Koldits, Tiit Ojasoo.

LEA TORMIS:

Sel kireval hooajal oli tavalisest raskem paari vaieldamatut tippu välja sõelduda. Mainimisväärsed ja huvitavad leidub.

1. Lavastuse tegemisel sündinud sõnaline tekst (dramatiseering, kompositsioon vm) pole oma lavatõlgendusest päris eristatav. Nagu Elmo Nüganeni „Tõde ja õigus. Teine osa“. Või Üllar Saaremäe koostatud „Johannese passioon“, kus luuletekstide ja karakterite vahel tekib otseseid ja kaudseid dialooge, peegelduvad ajad ja saatused,

sünnivad uued tähendused. Või Priit Pedajase pieteeditundeline uusversioon „Kevadest“. Või „Theatrumi“ neidude tundlik/mõtlik lavakompositsioon „Laulud“. Ka Mart Kolditsa töö „Loomade farmiga“.

N-ö valmisnäidenditest – Kivirähi „Aabitsa kukk“, Tätte „Meeletu“, Kruusvalli „Kustutage kuuvalgus“, Kivastiku „Savonarola tuleriit“ ja „Põrgu värk“. (Viimases on väga vaimukaid leide ja veenvaid üksiktseene, aga mõjub fragmentaarselt ülekuhjatuna, mõtte pudeleb korduvate naljategemiste vahele.) Nägin kaht kunstnikulugu järjest festivalil „Draama“, algkohast välja kistuna – selles situatsioonis mõjus „Külmetava kunstniku portree“ tugevama.

Algupärandite loetellu kuuluvad ka pärimuslikule/etnograafilisele ainesele rajatud lood, näiteks Kauksi Ülle „Taarka“.

Minul nähtutest mõjuvaimad: Türu – Toominga „Lemminkäinen“ ja Karusoo „Misjonärid“ (tänapäevane pärimus!). 2. „Loomade farm“, „Ema“, „Klammi sõda“, „Impro 3 – Punane Hanrahan“, „Inimese teekond“, „Miks mitte abielluda“, „Vee mälu“, „Vladimiri väljak“.

3. Kordan jonnakalt: ei saa pingeridu teha, kui on nii palju nägemata lavastusi!

„Julia“, „Tõde ja õigus. Teine osa“, „Misjonärid“, „Lemminkäinen“, „Padjamees“.

4. Enamasti ikka on parimates lavastustervikutes ka parim kujundus (kunstnik, muusika). NB! – aga koreograaf? (Jüri Nael näiteks) Ene-Liis Semper ja Tiit Ojasoo – „Julia“; Iir Hermeliin ja Riina Roose – „Tõde ja õigus. Teine osa“; Ardo Ran Varres – „Kevade“ ja Ervin Öunapuu mitme kujundusega mitmel pool.

Kuidas hinnata kunstniku rolli n-ö keskkonnateaterlikes lavastustes?

Ilmselt loob mingit uut sünteesi lava- ja helikujunduses Kaspar Jancis.

Siin tahaksin nimetada veel üht terviklahendust (Maria Usk, Rosita Raud ja Mari Amor) nukulavastuses „Isekas hiiglane“.

5. Mirtel Pohla, Kaie Mihkelson („Julia“). Anne Türrpu („Lemminkäinen“), Katariina Lauk, Marika Vaarik („Teatriromanss“). „Klammi sõda“ Vaarikuga on mul veel nägemata nagu ka Liina Vahtriku Ema ja Merca Taarka, mis küllap siia kuuluvad.

6. Aarne Üksküla Maurus. Mait Malmsten (mitmes ümberkehastumises Romeost „Pörgu wärgini“). Jan Uuspõllu Wiiralt. Tõnu Oja Mauno „Aabitsa kukes“. Toomas Suumani, Urmas Lennuki, Üllar Saaremäe Juhanid „Johannese passioonis“. Rein Oja, Tambet Tuisk („Padjamees“). Kristjan Sarv („Lemminkäinen“; ka „Inimese teekond“ jm).

7. Pea- ja kõrvalosade eristamine läheb aina keerulisemaks. Pealegi mõjub seekord mitmes lavastuses taas just a n s a m b l i t e r v i k, millest mõnd nime kuidagi ebaõiglane eristada. Näiteks „Julias“, või eriti Mauruse ja Paunvere koolis. Indrek Sammul (Ollino), Andres Ots (Schnellmann), Kalju Orro (Voitinski)... nii võiks peaaegu kogu kavalhe üles lugeda. „Kevade“ koolilapsed samuti – olgu siin nimetatud vaid seninähtutest nüansirikkam Köster – Tõnu Kark, uutmoodi Kiir – Taavi Teplenkov ja kummaline Peterson – Anti Reinthal.

Märt Avandi Rahutuvi „Misjonärides“. Katrin Saukase Aino Kallas „Teatriromanss“.

8. Ei oska leida ühist võrdlusalust suuromatele ja väiketeatritele.

9. Pseudoprobleem see pole, aga... Üsna adekvaatselt mu meelest (natuke võiks vaielda) visandab Ivar Põllu (ene-seirooniliselt?) meie teatri praegusseisu „Draama“ festivali raamatu eessõnas. Aga teatriloolane minus näeb parata-

matult – hoolimata riigikordade, olude, meedia ja esteetiliste arusaamade hirsuurest muutumisest ajas – aina mingite (võib-olla teatrilole olemuslike) olukordade kordumist. Näiteks peaaegu permanentne, vähemalt kriitika arvates, kriisiolukord. (Kriitika ongi vist karistatud Kassandra sündroomiga, kuigi võib ka eksida.) Aastakümneid hiljem selgub, et ajuti olid eesti teatris kuldajad! „Nihkes olemise“ küsimust ei tohi maha kanda. Aga igapähele meist on reaalse elu protsessidest-probleemidest ja nende lavalisest kajastamisest vist erinev ettekujutus. Mind lohutab, et üldine teatripilt muutub siiski mitmekesisemaks. Aga häirib „õhus olev“ tõsiduse võrdsustamine igavusega. Ja mittemõistmine, et r õ õ m ja l õ b u on eri tasandite kategooriad ja viimane võib esimest küll pärssida, aga iial mitte asendada.

10. Olengi juba kommenteerima hakanud. Probleem ongi, et alateadlikult igatseme teatrilte ikka p ü h e n d u m u s t. Mis eeldab tänases edu- ja progressimeelus kõige defitsiitsemat – tõsist kesken-dumist ja süvenemist. Kas mitte sellelt pinnalt ei signenudki sügisel festivali-järgselt ootamatu süüdistus: meie näitle-jatase käivat alla! See oli küll üle pakutud, juba siin ankeedile vastates ei mahu kõik head rollid äragi. Aga millelegi tõesti häirivale viidati, hoiatavalt küll.

Kas seegi, mida tundub taotlevat uus NO-teater, pole eeskätt just pühendumus? Ojasoo lavastusi iseloomustab näitleja iga lavahetke eriline keskenda-tus ja sisemine intensiivsus. Kas see võiks olla püsikvaliteet? Just see uus näitlemislaad, mida pikisilmi oodatakse? Või ikkagi vaid ühe kitsama mees-konna erivõimete väljaarendus? Või lihtsalt teadlikult kontsentreeritud isik-suslik omadus, nagu näiteks nooremal Hendrik Toomperel? Seda peaksid näi-tama lähiaastad ja loodetavasti avarduv mänguainestik.

Kuidas hoida teatri, eriti näitlejaloomingu elu s u s t – see on öieti ainus, mis loeb! – ametlikult majanduslikule tulemuslikkusele orienteeritud kiirustavas argipäevas? Süvenemise ja pühendumise vähenemise, väsimuse, pealiskaudsuse ja rutiini võimust võtmise olukorras. Väikestel, end viimasel ajal targalt positsioneerinud ja kriitikas soositud kooslustel (Krahl, VAT Teater, „Theatrum“, juba ka NO) on see isegi kergem kui „suurtel“ ja „vanadel“. „Noored“ pole ammu „alternatiivsed“, vaid institutsionaliseeruvad tasapisi. Nende mured pole veel välja lõõnud.

Võib-olla hakkab lihtsate retseptide otsija jälle püsi-, s.o repertuaariteatrite põhimõttes kogu kurja juurt nägema? Ikka veel taipamata, et sellega kaoks ka ajutiste vabakoosluste värskus.

Kindlalt toimivaid retsepte pole. Õnneks on elus teater praeguse, simulaakrumite eluteatri kõrval üks kuratlikult visa nähtus.

Mõned rõõmud ka, muredega läbi-segi.

a) Toompea-kooli, Viljandi, VHK Teatrikooli teatriüliõpilaste õppelavastused, mõni kohe täitsa elus ja hea, korduvalt mängitav. Neil on olnud õnne õpetajate ja lavastajatega.

b) Uued (noorte) teatrimängulised algatused TMMi palet värskendamas ja

c) vanade vormisolek – Herta Elviste ja Lembit Eelmäe kui loome püsivuse märk.

d) Säravalt nõtkes uues lavavormis vana Haydn – Kaljuste „Nargen Opera“ Draamateatris!

e) Draamateatris regulaarseks saavad eesti kirjanike uute näidendite avalikud lugemised.

f) Ja üldse veel mõnede kirjameeste teatrilähenedamine, teatrile ja teatrist kirjutamine (näiteks Jan Kaus, Aare Pilv, Hasso Krull). Hakkab meenutama kaugeid aegu, mil just kirjanikud teatrit kõige huvitavamalt arvustasid.

Mati Undi puudumisega on ikkagi võimatu harjuda. Oli ka lahkumiste hooaeg, teater jäi vaesemaks. Gunnar Kilgas, Kaarel Kilvet, Liis Bender.

11. Liiga palju nägemata, mõnd veel jõuab.

„Sebastian“, „Meeletu“, „Impro 3“, „Seitse samuraid“, „Mõmmik“, „Salemi nõiad“, „Kratimäng“, „Suur kuri hunt“, ballett „Suveöö unenägu“, „Tuletikke laenamas“, „Terrorism“, „Aarete saar“, „Neli aastaaga“, „Vee mälu“, „Kosmonaudi viimane teade...“, „Tundetud“, „Boob teab“, „Pál-tänava poisid“, „Iwona, burgundi printsess“, „Kustutage kuuvalgus“... ja üldse suur hulk suveteatrit ning vist kõik muusikalid.

BORIS TUCH:

1. Mart Kivastiku „Savonarola tuleriit“ ja Jaan Tätte „Meeletu“.

2. Raske vastata. Võib-olla „Cats“. Oli mitu huvitavat tõlketest, kuid nende seast on võimatu nimetada midagi erilist.

3. Tahaksin üldisel foonil esile tõsta kolme lavastust:

a) Elmo Nüganeni „Tõde ja õigus. Teine osa“ Linnateatris. Väga võimas eepiline lavastus mitte ainult Tammsaare kontekstis, vaid arvesse võttes ka kõikvõimalikku sellega seonduvat poleemilisust. Ennekõike käib see jumala-probleemi kohta. Nii nagu kõigis Nüganeni parimates lavastustes, moodustub üldpilt erinevatest detailidest, koomilistest ja nukratega, kergemeelsetest ja filosoofilistest. Paneb imestama, et festivali „Draama 2005“ žürii seda lavastust mitte kuidagi ära ei märkinud.

b) Tiit Ojasoo „Julia“ Eesti Draamateatris. Harukordne näide sellest, et ka postmodernistlikku esteetikat võib kasutada väga tõsise mõttega lavastuse loomisel.

c) Tiit Ojasoo – Ene-Liis Semperi „Seitse samuraid NO 99s. Hooaja kõige vaa-

temängulisem lavastus. Selle välist vormistust nimetaksin parimaks.

4. Lavakujundus: „Seitse samuraid“ (Ene-Liis Semper). Muusikaline kujundus: „Aarete saar“ (Peeter Konovalov).

5. Mirtel Pohla („Julia“).

6. Rain Simmul („Meeletu“).

7. Martin Veinmanni Lorenzo Medici („Savonarola tuleriit“).

8. Tallinna Linnateater. Repertuaaris ei ole ühtki tükki, mille pärast peaks häbenema.

9. Teater ei pea olema liiga aktuaalne ja publitsistlik. Mulle tundub, et selline küsimuse asetus on tingitud tutvumisest nende Skandinaavia teatrite praktikaga, kes lavastavad teravalt sotsiaalseid (aga mitte kuigi kunstipäraseid) näidendeid. Kahte sellist lavastust nägime festivalil „Talveöö unenägu“. Mäletan, et nendest ühe arutelul esitati küsimus, kas Linnateater võiks sellist näidendit lavastada. Vastus tuli viivitamatult: võiks, kuid publik sellele ei tuleks. Enamik inimesi, kes moodustab teatripubliku, elab selleks liiga raskelt, et ümbritseda end oma igapäevaprobleemidega veel ka teatris. Tore on see heaoluühiskonnas – inimesed on nõnda edukad, et on hädavajalik äratada nende uinuv südametunnistus. Meie inimesel ei uinu südametunnistus mitte liiga hea, vaid liiga halva elu pärast. Aga rikkurid, kelles pole säilinud tibatkestki südametunnistust, ei käi niikui nii tõsistel etendustel.

2004. aasta lõpul oli meil kaks katset teha varjamatult satiirilist teatrit – Eino Baskini „Kadrioru vanad“ ja Hardi Volmeri „Pehmed ja karvased saavad jalad alla“. Nende lavastuste sotsiaalne efekt oli tühine. Selles suhtes oli hoopis huvitavam Von Krahli Teatri postmodernistlik „Ema“, kus satiiri objektideks olid nii Gorki vananenud romaan kui ka see, kuidas Gorki tegijaile paistis – nemad ainult pisut modifitseerisid. Võimas sotsiaalne laeng oli

Linnateatri „Loomade farmil“. Ilmnes, et Orwelli satiir ei käi üksnes kommunistliku, vaid ka demokraatliku võimu kohta. Mitte juhuslikult ei teinud Riigikogu liikmed nägu, justkui ei saaks nad aru, millest jutt – kõik nad said ja tundsid end puudutatuna.

Eesti viimase aja originaaldramaturgiast kajastavad ühiskonna haigusi kõige rohkem Merle Karusoo näidendid (sealhulgas „Misjonärid“, mis on üles ehitatud sõdurite kirjadele Afganistanist 1980. aastatel ja nüüd Iraagist) ning Tätte „Meeletu“.

10. Mis kurvastas?

a) Mati Undi surm.

b) Festivali „Draama 2005“ ettevalmistuse ja teostuse kvaliteedi järsk langus. Väga ebaõnnestunud lõputseremoonia, organisatorite võimetus viia läbi festivali kokkuvõtvat konverentsi, žürii kummalised otsused, külaliste kaebused kurnava graafiku üle.

c) Väga närtsinud Oskar Lutsu „Kevade“ lavastus Eesti Draamateatris. Tundus, nagu ei oleks Priit Pedajast käesoleval hetkel see materjal kuigivõrd huvitanud. Aga milleks siis lavastada?

d) Vene teatri lavastus „Kuidas armastada keisrinna“. Täpsemalt, mitte lavastus, vaid seda ümbritsev. Jelena Skulskaja oli kirjutanud väga banaalse ja dramaturgiliselt abitu näidendi. Selle põhiteemaks on seksuaalprobleemid. Mitte ühtki süžeeliini ei olnud arendatud lõpuni, kogu huumor oli labane ja naljavaene. Kuid sellest ei ole veel midagi. Kellelgi ei ole keelatud kirjutada andetuid asju... Ka lavastada pole neid üldiselt keelatud – halba saab see teha vaid teatritele. Lavastaja Eduard Toman ja näitlejad püüdsid tõesti sellest mõtte-tusest pigistada välja rohkem, kui selles oli. Hullel on muu. See, kuidas autor organiseeris sellele kiitvat retseptiooni ning kui ilmus kaks arvustust, mis andsid objektiivse hinnangu (Jaanus Kullilt „Sirbis“ ja minult „Den za dnjo-

mis", siis „vastulööki“. Sellised meetodid meenutavad väga kauget ajalugu seoses Valter Udami „Vastutusega“ Vene teatris ning ei oma analooge Eesti teatrielus.

11. Sel hooajal nägin väga vähe „Endla“ ja Rakvere Teatri lavastusi.

VAINO VAHING:

Et ma Mart Kivastiku „Savonarola tuleriita“ pole näinud, siis jääb NO 99 „Vahel on tunne, et elu saab otsa ja armastust polnudki“. Veel tahaks ära märkida Kauksi Ülle „Taarka“. Dramaturgiliselt polnud see ehk see, mis võinuks olla, aga esteetilis-kultuurilis-antropoloogilisest aspektist oli see saavutus. Ehk üks kõitvamaid viimase aja suvelavastusi. Setudest on viimasel ajal palju räägitud, küll piirileppega seoses jne, aga „Taarkat“ vaadates sai setude eluolu ja kultuuri lausa käega katsuda.

2. Ariel Dorfmani „Surm ja tütarlaps“ Draamateatris Mati Undi lavastuses.

3. Ma pole väga objektiivne, sest suurem osa väljaspool Tartut etendunud lavastusi on nägemata. Siiski pean nähtuist parimaks Tiit Ojasoo „Vahel on tunne...“

4. Pole nagu pädev hindama, osalt ka sellepärast, et „Estonia“ lavastused on suures osas vaatamata.

5. Harriet Toompere „Surmas ja tütarlapses“ ja Merle Jääger „Taarkas“.

6. Lembit Eelmäe vanameistrina „Vanemuise“ „Vladimiri väljakus“.

8. „Vanemuine“.

9. Kui mingi nihe on toimunud – mõtlen viimast kümmet aastat –, siis on seda see, et vaimuelu, kultuurielu ei käi enam ümber teatri. Räägin seda Tartu kogemusest lähtudes, tartlasena. „Vanemuise“ ümber pole enam sellist vaimuelu, nagu oli seitsmekümnendatel. Siis tiirlesid ümber „Vanemuise“ nii kirjanikud, kunstnikud kui ka heliloojad. Täna mitte. Arvan, et põhjus pole teatris, teatri repertuaaripoliitikas –

põhjused on laiemad, sotsiaalpsühholoogilist laadi. Ja nimelt, et noortele pole teater eriti enam see teadmiste allikas ega innustaja nagu toona. Et vee peal püsida, peab noor inimene eelkõige õppima... meelelahutuseks, kui tahad vee peal püsida, jääb vähe aega. Arvan, et see on möödunud nähtus, sest nii noored kui ka vanad kohanevad valitseva sotsiaal-psühholoogilise õhkkonnaga ja hakkavad ka teatris midagi sügavamalt ja igavikulist nägema. Aga see võtab aega. Veel üks mõte – teater pole (ehk?) enam nii opositsiooniline institutsioon, kui oli toona.

10. Kui ma eelmise aasta ankeedis kurtisin, et raskusi on teiste teatrite lavastuste vaatamisega peale „Vanemuise“ (pole piletit, ei tea, kus saab ööbida, jne), siis sel aastal on nii mõnigi teater „õppust võtnud“. Nii on Pärnu „Endla“ kutsunud oma uudislavastuste esietendustele ja võimaldanud ka ööbimiskohta. Kahjuks ei ole seni nende vastutulelikkust saanud kasutada. Sama käib ka Draamateatri kohta. See on meeldiv tendents.

11. Nägemata on kõik „Estonia“ balletid. Püüan sel hooajal seda korvata. Veel: Draamateatris „Julia“ ja „Savonarola tuleriit“, Linnateatris Tätte „Meeletu“ ja enamik Rakvere ja Pärnu teatri lavastusi. Hoopis unarusse olen jätnud „Ugala“ ja see pole andeksantav.